

Бранислав М. ОСТОЈИЋ*

СТЕФАН МИТРОВ ЉУБИША И ВУКОВ МОДЕЛ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА У ЦРНОЈ ГОРИ

Сажетак: У овом раду аутор разматра, преко два основна Љубишина језичка слоја: (1) општекњижевног који је у Љубишину језику доминантан и (2) дијалекатског за који се чврсто везао, удио његов у процесу стандардизације, нормализовања и стабилизације Вукова модела књижевног језика. Пошто су у Љубишино вријеме темељи књижевног језика били чврсто постављени на фонетско-фонолошком и морфолошком нивоу, посебну пажњу аутор је посветио Љубишину речнику и синтакси — оним областима у којима се „развијени књижевни језик највише разликује од сиромашног“.

Кључне ријечи: *Стефан Митров Љубиша, књижевни језик, Вуков модел, српскохрватски, Црна Гора, стандардизација*

0. Ја ћу овом приликом да представим у основним цртама карактер језика Стефана Митрова Љубише преко два основна језичка слоја: (1) општекњижевног који је доминантан у Љубишину књижевном дјелу и (2) дијалекатског за који се Љубиша лабавије везао. У вези са овим слојевима и неколика споредна, показашу колико је у Љубишину дјелу присутан оновремени језички стандард, избјегавајући појединачно филолошко набрајање и описивање конкретних језичких података. Мој рад је више теоријске природе и у њему ће бити ријечи о ономе што Љубиши обезбјеђује завидно мјесто и запажену улогу у стабилизовању Вукова модела књижевног језика.

Да би се схватило мјесто и улога његова језика у процесу стандардизације књижевног језика, истаћи ћу неколико момената у развојном путу Вукова модела књижевног језика.

* Академик Бранислав М. Остојић, ЦАНУ

1. Почетак другог полустољећа 19. в. обиљежен је дубљим улажењем у процесе стандардизације књижевног језика на свим подручјима српскохрватске језичке територије.

2. Нигдје на просторима српскохрватске језичке територије није функционисао изграђен језички стандард.

3. Систем је у свим социосрединама недовољно стабилан, а „функционална поливалентност језика“ је у заостајању (Ивић 1999: 227–229).

4. Завршна фаза дугих и тешких стандардизационих процеса у земљама српско-хрватског језичког подручја је крајем 19. и на размеђи 19. и 20. вијека, када почиње његова стабилизација и нормализовање. Тада је „добијена могућност за развитак и диференцијацију његових стилова“ (Бошковић 1978: 189).

1. Цјелокупно дјело Стефана Митрова Љубише, изузев описа Паштровића (*Ойшћесѣво љашићровско у окружију кошорском*) и Боке (*Бока Кошорска*), ситнијих прилога, неких превода и поеме *Бој на Вису*, настало је у поствуковском периоду, кад је Вукова реформа умногоме и нормативно била довршена, а Вукова побједа неспорна (Пецо 1985: 194). То је било вријеме када је продукт стандардизације језика тек почео да се остварује.

Иако се Љубиша родио десет година послје појаве *Пјеснарице* и *Писменице*, а *Шћейана Малој* је објавио четири године послје Вукове смрти, не значи да није био упознат са Вуковим реформаторским радом. Општепознато је да су у Боки Которској Караџићеве идеје нашле ватрене поборнике у Ришњанима Вуку Поповићу (1806–1876) и Вуку Врчевићу (1811–1882), заслужним скупљачима народних умотворина. Они су се у писању служили углавном тамошњим говором херцеговачко-ијекавског дијалекта, али са доста особених црта. Стефан Митров Љубиша (1824–1878) родио се у Будви, био је поклоник фолклорне традиције и присталица Вукове школе. Био је претплатник на Вуков *Ковчежић* и свјесно определијен за Вуков модел књижевног језика. С интересовањем је проучавао и пратио Вукову борбу за реформу књижевног језика, за реформу графије и правописа, што се види при поређењу језика његових радова који су претходили појави *Шћейана Малој*. У опису Паштровића он има знатно више књишких особина него у каснијим радовима; има славеносрбизама (*ойшћесѣво*, *їречески вероисѣоведаније*, *їагданије*, *сочињава*, *воздух*, и сл.), а нема их у опису Боке гдје више долази до изражаја народни језик (Пецо 1975: 194–195).

У опису Паштровића наизмјенично се јављају наставци *-их*, *-им* и *-ијех*, *-ијем* у зависним падежима замјеничко-придјевске промјене, а у опису Боке налазимо само *-ијех*, *-ијем* и сл. У каснијим Љубишиним дјелима видљиво је подешавање гласовних и граматичких појединости према Вуковој норми, мада се Љубиша рано определио за Вука и његов језички модел.

2. Језик народне књижевности, једне врло развијене књижевности, „која је муњевито освојила Европу и постала позната и призната у њој“, ушао је у темеље Вукова модела књижевног језика. Такав језик фолклорне традиције показивао је у Црној Гори наддијалекатске особине, био је донекле граматички регулисан, семантички врло гибак и са богатим синтаксичким односима народних говора, лексичким богатством и свим оним што језику даје стандарднолошки карактер.

Вуков модел књижевног језика у умјетничкој литератури са фолклорном базом почео се у Црној Гори изграђивати прије појаве Вука. Петар I је своја остварења, па и она литерарног карактера, посебно посланице, писао језиком који представља оригинални узорак наше прозе почетком 19. вијека (Остојић 1976: 18). У 19. вијеку Црна Гора има Петра Другог Петровића Његоша, па затим у другој половини 19. вијека значајне писце, као што су Стефан Митров Љубиша и Марко Миљанов и касније низ мање познатих стваралаца надахнутих народном поезијом. Док се Марко Миљанов језиком чврсто ослонио на свој локални идиом, чиме се несвјесно везао за Вуков став о књижевном језику у почетној фази Вукова рада „да сваки писац треба да пише својим дијалектом“, Љубиша се, и поред настојања да остане у границама својега говорног идиома, укључује својим језиком у вуковски модел књижевног језика посљедњих деценија 19. вијека. То је било вријеме уобличавања и стабилизације граматичке норме, вријеме разрађивања изражајних могућности новог књижевног језика. И врло је значајно што му је судбина предодредила да своје језичке вриједности и богатство свога израза реализује у процесу стандардизације народног језика у књижевности и култури. На најбољи могући начин остварио је оно што је била Вукова идеја. Задржао се на ономе што је просто и убједљиво за свакога — чист, прави, непосредни народни језик. Он, на примјер, у *Причањима Вука Дојчевића*, попут Вука Караџића, не преноси увијек вјерно информаторова казивања, не даје увијек поуздану

дијалекатску грађу. Његов је циљ да покаже како треба да изгледа „општенародни језички образац“ (Пецо 1975: 195).

Иако је надахнут народном поезијом и у своје дјелу има народну фабулу, Љубиша му ипак даје умјетничку обраду, тако да је његова језичка структура сагласна са Вуковим моделом и ближа је стандарду него језику народне свакодневнице. „Ради јачег колорита“ ушле су у његово дјело и битне завичајне говорне појединости, тако да му је дјело сачувало доста података за дијалектологију и фолклористику (Ивић 1998: 248). Присуство дијалекатских црта у Љубишину језику пружа нам јасан увид у стање црногорске говорне зоне у епоси која је пратила процес књижевнојезичке стандардизације на српско-хрватском језичком подручју. Темељи књижевног језика у том периоду били су чврсто постављени па се у времену Стефана Митрова Љубише наставља са уобличавањем и употпуњавањем у оним областима у којима се „развијен књижевни језик највише разликује од сиромашног — у речнику и синтакси“ (Ивић 1998: 256).

3. Брзим темпом мијењао се лексички састав Вукова модела књижевног језика. „Тежиште Љубишина настојања је на лексички и фразеологији; ту он покушава да богати књижевни језик, бранећи га истовремено од кварења под страним утицајем“ (Ивић 1998: 247). Његов лексички потенцијал је у интерпретацији лексиколога послужио као илустрација да је својим дјелом богатио српскохрватски лексички фонд. Правио је Љубиша крупан корак у удаљавању језика књижевности од његових сиромашних почетака (Пецо 1985: 198–199). На специфичност његове лексике треба рачунати и у случајевима када неке ријечи, иако забиљежене у другим изворима, код Љубише су са посебним значењем, што треба разумјети као специфичност његове лексике. Попунио је својим дјелом не само многе лексичке празнине, него и многе семантичке варијанте. Његово дјело посједује знатан број деривата чији су модели омеђени српскохрватском стандардном нормом. Суфикси уљеци, с мањим изузецима (*-ција*), изгубили су у Љубише битку за опстанак међу домаћим творбеним формантима. Новокомпоновани Љубишини деривати су преудешени, па лексеме изгледају као да су узете из народа. Сковао је мноштво нових ријечи ослонивши се на своје здраво лексичко осјећање и на неки начин понудио сопствени модел за обогаћивање лексике. У његову језику нема лоше скованих ријечи. Саобразио их је с творбеним обрасцима вуковског књижевног

језика. Ни он, међутим, није стигао да уобличи оне следеће лексичке образце који одликују данас модерни књижевни језик.

Стојан Новаковић, председник Српске академије наука и умјетности, обратио се, по изласку из штампе *Причања Вука Дојчевића* 1878, Фрању Рачкоме, председнику ЈАЗУ, препоручујући му Љубишино дјело као „нови и најважнији извор лексике за велики историјски Рјечник“, што је одмах прихваћено (Остојић 2003: 88). Од укупно 84 лексеме које Даничић тумачи примјерима из Љубишина језика у првој и дијелу друге књиге од *Чейша* до *Чодо*, само примјерима из Љубишина дјела потврђено је 14 одредница (*дезцијена, бездбрај, бездбрајица...*). За 9 се констатује да су познате и црногорским говорима (*анайема, аја, бадељ...*), а за 19 да су потврђене у Вукову *Рјечнику* (*берберин, бесац, бјесомучан...*), док су 42 одреднице потврђене и примјерима из других извора српскохрватског језичког подручја (*барина, бејовайи, бесџрв...*). На сличан начин Љубишина лексика нашла је мјесто и у обради Матије Ваљевца, Пера Будманија, Томе Маретића и других настављача Маретићева посла до завршетка *Рјечника*. Одреднице, дефинисане примјерима из Љубишина дјела најчешће су потврђене и примјерима из Вука и Његоша или из народне књижевности, што нам говори о фолклорном карактеру Љубишина лексичког израза.

Лексика из Љубишина дјела, забиљежена и у другим изворницима, у Даничићевој интерпретацији добрим је дијелом ограничена на уже географско подручје. С обзиром на то како је Даничић даје у *Рјечнику* ЈАЗУ, можемо је подијелити у двије групе: а) прву групу чине ријечи које су потврђене примјерима из Љубишина дјела, за које се констатује у РЈАЗУ да су познате и народним говорима црногорским, што значи да их је Љубиша узео непосредно из народа, и б) у другој групи су ријечи потврђене у *Рјечнику* Вука Караџића, али и оне су у Вука означене као ријечи познате јужним говорима, па су на неки начин и оне припадале литерарној сфери „народног израза“ (Остојић 2003: 90). Велика је, дакле, заслуга Стефана Митрова Љубише што је отворио широки приступ дијалекатској лексички у књижевни језик. Њихова употреба у Љубишину језику не нарушава цјелисходност његова књижевног израза (Остојић 2003: 90). Напротив, дијалектизми који се срећу у његову језику имају, као по правилу, велику ширину, тако да они „не противрече основним принципима књижевног језика вуковског периода“. На дијалекатском нивоу у језику Стефана Митрова Љубише истичу се два подслоја: (1) дијалекатски елементи својствени црногорским

народним говорима, углавном говорима Паштровића и Боке, па затим, мање-више и сусједним црногорским говорима, (2) и у мањини дијалекатски лексички слој из Далматинског приморја. Љубиша је провео дио живота у Задру, па је присуство и овог лексичког слоја у његову дјелу сасвим нормално. Исидора Секулић приговара нашим критичарима да још нијесу „ишли у рафинованију анализу“ какву Љубишин језик заслужује. Прекоријевала их је што не знају довољно вриједност „простонародног горштачког језика“, како то она каже. Сва филозофија и поезија нам је тамо у оном кршу и сва терминологија у оном језику којим су се служили владица Раде, Љубиша и Марко Миљанов. Иако понесена одушевљењем и убијеђена у тајну и необјашњиву мисију језика, у пјесничком заносу и стилски повишеном тону, али и пренапрегнута од густине израза и набијености мишљења — не претјерује кад у закључку каже: „Вук у Србији, Његош у Црној Гори, Даничић у Војводини, Љубиша у Далмацији, ето нам савршен историјски љетопис и велика умјетност“ (Калезић 1976: 37).

Љубиша ријетко посеже за туђом лексиком. Уколико је употребљава, онда су у оптицају романизми, углавном из италијанског језика, мање је оријентално-турских ријечи. Употребљавао је и нешто словенизама чији је гласовни лик дотјеривао по обрасцу Вука Караџића у расправи *О разликама између језика српскога и словенскога*.

4. Љубиша је лексички богатио умјетничку приповијетку у којој долази до изражаја речничко и фразеолошко богатство, семантичко-лексичка слојевитост, елиптичност и гномичност језика, својствено црногорским говорима. Унио је у књижевни језик неусмњиво лексичко-фразеолошке обрте разговорног језика. Пунио је своју прозу „са пуно једрих, снажних народних речи, изрека, пословица, свесно бираних и нагомилаваних, често толико да отежавају разумевање текста“ (Ивић 1998: 247). Иако је писао народним језиком, није се осјећало удаљавање од књижевног. Каткада у тексту није било лако одвојити један модел од другог пошто тада гранична црта између њих није била оштро повучена. Тај Љубишин израз био је израз „општештокавске фолклорне заједнице“. Подручје Паштровића налази се у зони интензивног живота фолклорне књижевности и улази у Вукову основицу књижевног језика, па је разумљиво што су многе морфо-синтаксичке секвенце у Љубише израз тог фолклорног карактера.

Стефан Митров Љубиша развија реченицу блиску реченици данашњег типа, парцелише је и у њу уноси нове синтагматске односе с новим одредбама и допунама. Реченица му је постојала све течнија и све мање народска, гипкија, лакша и спретнија, са врло успјелим поређењима и интересантним реченичним обртима. У свему јој даје, као присталица Вукове школе, образац стандардног језика, диференцирајући је од језичког обрасца народног приповједача (Пецо 1985: 199). Освјежавао је своју писану ријеч и Вуков модел књижевног језика, богатио не само лексичким, него и синтаксичким појединостима које су тек у данашње вријеме кодификоване у нашим граматицама. Такве су, на примјер, реченице без развијених главних дјелова типа: *Кад у огају дуждеву, али шиу іосіоде као ѿље-ве, С шиућеі коња, насред йоља и сл.*

5. И најзад, као закључак можемо рећи: Љубишин учинак у процесу стандардизације Вукова модела књижевног језика у Црној Гори био је велики — допринио је да се бар у том језику, ако не и у разговорном, многе туђице замијене домаћим ријечима, да се уклоне заостали непотребни славеносрбизми и русизми. Народне црте у његовим дјелима најочљивије су у лексици, иако се он није клонио ни фонетско-морфолошких дијалектизама. Лексички је богатио умјетничку приповијетку, књижевни рјечник је богатији, а синтакса разуђенија. Остао је писац богата језика и слојевите лексике. Задужио је Вуков модел књижевног језика у Црној Гори уобличавањем књижевнојезичког стандарда у свему битном што је допринијело и његовој стабилизацији и нормализацији.

Удио Стефана Митрова Љубише у дограђивању Вукова модела књижевног језика треба видјети у неутрализацији општекњижевног и дијалекатског и у проширивању језичке народне основе. Њиховим комбиновањем Љубиша је, као и Његош, уздигао своје домаће нарјечје, давши му овлаш обиљежје општекњижевног српскохрватског језика. Његово дјело је у језику обиљежило једну стваралачку епоху која заузима посебно мјесто у историји тога језика. Резултат који је у томе постигао даје нам за право да га сматрамо једним од градитеља Вукова модела књижевног језика, што му је обезбиједило часно мјесто у процесу стандардизације и кристализације српскохрватског књижевног језика.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Бошковић, Р. (1978). *Одабрани чланци и расправе*. Подгорица: ЦАНУ.
- [2] Ивић, П. (1998). *Прејлед историје српскохрватској језика*. Сремски Карловци — Нови Сад: Издавачка књижевна Зорана Стојановића.
- [3] Ивић, П. (1999). *Изабрани оједи II (Из историје српскохрватској језика)*. — Просвјета. Ниш.
- [4] Остојић, Б. (2003). *О црнојорском књижевнојезичком изразу III*. Подгорица: Универзитет Црне Горе.
- [5] Остојић, Б. (1976). *Језик Пејра I Пејровића*. Титоград: ЦАНУ.
- [6] Пецо, А. (1985). *Сјазамa нашеја језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- [7] Суботић, Љ. (2004). „Из историје књижевног језика: ‘питање језика‘“. Предавања из историје језика (*Лингвистичке свеске* 4). Нови Сад: Филозофски факултет, 142–191.
- [8] Brozović, D. (1970). *Standardni jezik*. Zagreb: Matica hrvatska.

Branislav M. OSTOJIĆ

STEFAN MITROV LJUBIŠA AND VUK'S MODEL OF LITERARY LANGUAGE
IN MONTENEGRO

Summary

Ljubiša's performance in standardization of Vuk's model of literary language in Montenegro was large — he contributed to the fact that, at least in this language if not in colloquial language too, many loan-words were replaced with domestic words, as well to the removal of the rest of unnecessary Slavo-Serbisms and Russisms. The folklore features in his literary works are most evident in the lexicon, although he did not skip the dialectisms in phonetic and morphological systems of language. In the field of lexicon, he enriched the short story, the literary language lexica are richer, and the syntax is more diversified. He was remembered as a writer characterized with rich language and multilayer lexica. It is his merit that Vuk's model in Montenegro was formed into a literary language in everything relevant that contributed to its stabilization and standardization.

The Stefan Mitrov Ljubiša's part in the upgrading of Vuk's literary language model should be seen in neutralization of common literary and dialectal, as well as in broadening of language people's basis. By combining them, Ljubiša, as well as Njegoš, elevated his local dialect easily giving the imprint of common literary Serbo-Croatian language to it. His work marked a creative epoch in the language, an epoch that takes the special place in the history of this language. The result that he achieved in this work give us right to consider him as one of creators of Vuk's model of literary language, which ensured the honorable place in process of crystallization and standardization of Serbo-Croatian literary language.

Key words: *Stefan Mitrov Ljubiša, literary language, Vuk's model, Serbo-Croatian, Montenegro, standardization*